

Management výslovnosti pravopisně neintegrovaného lexika v Českém rozhlase*

MARTIN HAVLÍK – LUCIE JÍLKOVÁ – VERONIKA ŠTĚPÁNOVÁ

Managing the pronunciation of non-integrated lexical items at Czech Radio

ABSTRACT: In the article we present the results of research on pronunciation of orthographically non-integrated loanwords and foreign proper names at Czech Radio. The research is theoretically based on Language Management Theory. In particular, we aimed to find out whether organized language management concerning loanwords and foreign proper names is conducted at Czech Radio. Our research method consisted of semi-structured interviews with Czech Radio employees. The main object of the research was pre-broadcast management, i.e. the process preceding the actual broadcasting, when a presenter comes across (notes) a foreign word with a problematic pronunciation or a word that s/he is not sure how to pronounce. Such a noting triggers the process of language management that must inevitably lead to an acceptable form of pronunciation. Other aims of our research were to establish the types of problematic pronunciation which are frequently and recurrently noted by presenters during the pre-broadcast management and to find out the ways in which such problems are solved. More than ten different declared methods our respondents use to solve problematic pronunciation can be delimited. The management of the pronunciation of loanwords is therefore organized only sparsely at Czech Radio.

Key words: pronunciation, loanwords and foreign proper names, pre-broadcast management, Czech Radio

Klíčová slova: výslovnost, cizí slova a vlastní jména cizího původu, předvysílací management, Český rozhlas

0. Úvod

V tomto článku předkládáme zjištění o tom, jaká pozornost je v Českém rozhlase (ČRo) věnována výslovnosti pravopisně neadaptovaných cizích slov včetně vlastních jmen (dále jen cizích slov), která znějí v jeho vysílání.¹ Vzhledem k tomu, že ČRo je veřejnoprávní médium, ze zákona podporované jakoukoli domácností či institucí vlastní rozhlasový přijímač, jsou nároky na kultivované vyjadřování moderátorů a hlasatelů ČRo pochopitelně vyšší než v případě mluvčích soukromých rozhlasových stanic. ČRo se nadto ve svém kodexu ke kultivovaným (spisovným) jazykovým projevům výslovně zavazuje.² Z těchto důvodů lze předpokládat, že moderátoři a hlasatelé ČRo procházejí školením, během něhož je jejich projev kultivován, a že jejich projev je i nadále průběžně sledován, kontrolován a regulován. Ke kultivovanému jazykové projevu jistě patří i schopnost náležitě, tj. v souladu s ortoepickou normou, vyslovovat cizí slova.

* Příspěvek vznikl v rámci grantového projektu GA ČR č. 13-00372S a s podporou RVO: 68378092.

¹ Ve fonetických prepisech užíváme v tomto článku českou fonetickou transkripci (viz webové stránky Fonetického ústavu Filozofické fakulty Univerzity Karlovy: <<http://fu.ff.cuni.cz/vyuka/transkripce/ceska.htm>>, cit. 27. 9. 2013).

² Srov. <http://media.rozhlas.cz/_binary/00730694.pdf>, zejména článek 16 a bod 2.10 (cit. 23. 9. 2013).

Výslovnost přejatých výrazů je však v praxi nezřídka rozkolísána a neustálána, a to zejména u nově přijímané slovní zásoby. Je přitom zřejmé, že přílišná diverzita zvukové podoby cizích slov není pro hlasatele ČRo ani pro rozhlasové posluchače žádoucí jev, neboť by jednak odporovala požadavku kultivovaného vyjadřování, jednak by mohla působit problémy v porozumění či ve skloňování, jež se od výslovnosti odvozuje.

Ústřední otázky našeho výzkumu,³ na něž jsme hledali odpovědi, by se daly zformulovat následovně: Jaká pozornost je v ČRo věnována výslovnosti cizích slov? Jaké typy cizích slov působí z hlediska výslovnosti mluvčím potíže? Je zde patrná snaha, aby byla cizí slova ve vysílání ČRo vyslovována jednotně? A pokud ano, jakým způsobem je této jednotné výslovnosti dosahováno? Reflektují výslovnost cizích slov rozhlasoví posluchači a jak na jejich případné podněty či stížnosti v ČRo reagují?

1. Výslovnost cizích slov v češtině – základní principy

Cizí slova bývají do češtiny výslovnostně adaptována, což znamená, že se obvykle nevyslovují zcela stejně jako v původním jazyce. Základním způsobem adaptace je tzv. fonologická aproximace (srov. kapitolu Zásady české výslovnosti slov cizích v publikaci Výslovnost spisovné češtiny, 1978, kde je tento princip detailně popsán, ačkoli není takto nazván; zásadám přejímání cizích osobních jmen v češtině se z fonetického hlediska podrobně věnoval Zeman, 1998). V případě fonologické aproximace se vychází z výslovnosti daného slova v původním jazyce. Fonémy, které nejsou českému fonologickému systému vlastní, se nahrazují jejich českými, zvukově nejbližšími protějšky, přízvuk se umísťuje na počáteční slabiku taktu a na styku hlásek se realizují stejné kombinační změny jako v domácí slovní zásobě (např. asimilace znělosti; viz rovněž např. Palková, 1994, s. 341–342). Anglický výraz *windows* ['wɪndəʊz] se tedy v češtině obvykle a nepříznakově vyslovuje jako ['vɪndouš] atp.

Fonologická aproximace však není jediný princip, který se při výslovnosti cizích slov v češtině uplatňuje. T. Duběda et al. (2014) stanovili celkem osm různých možností adaptace, které se větší či menší měrou na zvukové realizaci přejaté slovní zásoby podílejí. Jedná se o (1) výše popsanou fonologickou aproximaci, (2) grafickou výslovnost, (3) původní výslovnost (či snahu o ni, tento způsob bývá někdy označován jako tzv. citátová výslovnost), (4) analogii se zdrojovým jazykem, (5) analogii s cílovým jazykem, (6) vliv třetího jazyka, (7) vliv jazykových univerzálií, (8) nejasně motivovanou výslovnost.

2. Teoretický a metodologický rámec

Provedený výzkum je metodologicky ukotven v teorii jazykového managementu (TJM; srov. např. Jernudd – Neustupný, 1987; Neustupný, 2002; Nekvapil, 2012a; Homoláč, 2013; Nekvapil – Sherman, 2014), která (pokud je nám známo) na výslovnostní problematiku nebyla dosud aplikována. Počátky TJM spadají do 70. let 20. sto-

³ Výzkum jsme prováděli na jaře roku 2013.

letí, tehdy se ovšem ještě nazývala teorií jazykové korekce. Její autoři reagovali „na nedostatky teorie jazykového plánování“ (Neustupný, 2002, s. 433). Z původního názvu (teorie jazykové korekce) je patrné, že autoři usilovali o teorii poskytující metodologické postupy pro identifikaci a řešení jazykových problémů (srov. Nekvapil, 2012b, s. 160), a to jak v každodenních interakcích, tak i na institucionální úrovni. Právě úsilí propojit dění v každodenních interakcích, během nichž se komunikující mohou potýkat s jazykovými problémy, s institucemi, v nichž se jazykové problémy pokud možno systematicky sledují a řeší, bylo inovativní reakcí na předchozí teorie jazykového plánování; při jazykovém plánování se totiž nepřihlíželo k tomu, s jakými jazykovými problémy se potýkají uživatelé jazyka v konkrétních interakcích. Toto ignorování jazykových uživatelů může vést i k prosazování úprav jazykových problémů, které jsou pouze zdánlivé.

V 80. letech 20. století byla teorie jazykové korekce přejmenována na teorii jazykového managementu (viz Jernudd – Neustupný, 1987). Pojem *jazykový management* na rozdíl od pojmu *jazyková korekce* v sobě zahrnuje procesualnost, časový průběh analyzovaných jevů. Zásadním požadavkem TJM je, aby byl zachycen a popsán proces, během něž jsou jazykové problémy zaznamenány a případně upraveny (k problematice procesualnosti jazykového managementu viz nejnověji Kimura, 2014, či Lanstyák, 2014). Proces jazykového managementu podle TJM probíhá v několika fázích: komunikující si (1) povšimnou nějaké odchylky od očekávaných norem;⁴ (2) tyto odchylky či to, čeho si povšimli, hodnotí, a to buď negativně, nebo pozitivně; (3) chtějí-li odchylky či jevy, jichž si povšimli, upravit, vyberou akční plán; (4) následně akční plán realizují. Jazykový management je možno ukončit v kterékoli jeho fázi.

Vzhledem k tomu, že se TJM zajímá jak o procesy probíhající v jedinečných interakcích či komunikačních událostech, tak i o procesy, během nichž jsou jazykové problémy řešeny institucionálně, rozlišuje se v TJM jednoduchý a organizovaný jazykový management (srov. Jernudd – Neustupný, 1987, s. 76; Nekvapil, 2012a, s. 10). Jednoduchý jazykový management probíhá v konkrétních interakcích a jeho předmětem jsou jen jednotlivé jazykové problémy. Naproti tomu předmětem organizovaného jazykového managementu jsou (pokud možno systematická) řešení rekurentních jazykových problémů, nebo dokonce úpravy jazykového systému. Přestože se jednoduchý a organizovaný management liší již od samého počátku, neboť v organizovaném managementu jsou zdrojem povšimnutí výzkumy jazykové situace (srov. Neustupný, 2002, s. 437), oba procesy by mohly, resp. měly být navzájem propojeny.

Proces jednoduchého managementu výslovnosti cizích slov v ČRo, vzhledem k tomu, že se zde hojně pracuje s předem připravovanými texty a promluvami, může být uveden v chod nejen povšimnutím si již realizované odchylky od normy, nýbrž i povšimnutím si odchylky teprve potenciální. To v případě, kdy si hlasatel nebo moderátor pročítá předem připravený (ať už jím, či někým jiným z ČRo) text svého rozhlasového příspěv-

⁴ Komunikující si ovšem mohou povšimnout nejen odchylek od normy (srov. Nekvapil, 2012a, s. 12, pozn. 5), ale i něčeho, co je z nějakého důvodu zajímavé, osobně se jich dotýká (srov. Nekvapil, 2012b, s. 167) apod.

ku a narazí při tom na cizí slovo, u něhož si není jist výslovností. Proces jazykového managementu je tedy spuštěn tím, že si pracovník ČRo povšimne vlastní neznalosti očekávané výslovnostní normy, případně si uvědomí rozkolísanost této normy.

Jazykový management, který vede k odstranění možných jazykových problémů ještě před danou komunikační událostí, je označován jako předinterakční management (*pre-interaction management*, Nekvapil – Sherman, 2009); jednou z jeho specifických variant pak je předvysílací management.⁵ Jedná se o management probíhající před vlastním vysíláním, v daném případě rozhlasovým, a směřující k tomu, aby výsledný mluvený projev byl v souladu s očekávanou (výslovnostní) normou. V případě výslovnosti cizích slov může být průběh předvysílacího managementu komplikován tím, že nemusí být vždy zřejmé, jaká norma je vlastně posluchači očekávána (podrobněji viz následující oddíly 4 a 5).

Management výslovnosti cizích slov by ovšem mohl být spuštěn i tím, že by si některý z posluchačů (včetně kolegy hlasatele či moderátora) povšiml již realizované výslovnosti. Předvysílací management a jazykový management uvedený v chod zachycením již realizované výslovnosti mohou přitom probíhat jak nezávisle na sobě, tak navzájem propojeně. Pokud jazykový management před vysíláním vedl k takové výslovnostní podobě, u níž si během vlastního vysílání či po jeho ukončení nikdo ničeho problematického nepovšiml, je daný proces v okamžiku realizované výslovnosti ukončen. Pakliže však předchozí management nevedl k výslovnostní podobě, která by odpovídala normám a očekáváním posluchačů, může si někdo z nich této výslovnosti povšimnout a následně se i snažit o nápravu. To může spustit proces, který by mohl vést k jiné, nové výslovnosti daného cizího slova v dalším vysílání. Propojenost těchto dvou procesů může být tím těsnější, čím méně je zřetelné, jaká výslovnostní podoba vlastně měla odpovídat očekávané ortoepické normě.

Management výslovnosti cizích slov může být tedy v ČRo zahájen (1) moderátorskou snahou vyhovět výslovnostním normám (předvysílací management); výsledná podoba však nemusí vždy odpovídat představě, povědomí nebo znalostem všech posluchačů o podobě výslovnosti určitého cizího slova. V takovém případě může být jazykový management zahájen (2) povšimnutím si odchylky (byť i jen údajné) od normy. K tomu může pochopitelně dojít i tehdy, pokud vysílanému pořadu nepředcházela žádná předvysílací jazykový management.

Protože se skutečně ukázalo, že pracovníci ČRo se zabývají výslovností cizích slov především v rámci předvysílacího managementu, zaměřili jsme se ve své analýze nejvíce na něj. Zjišťovali jsme, jaké výslovnostní problémy jej spouští, jak probíhá a zda se jedná spíše o jednoduchý, či organizovaný management. V případě výslovnosti cizích slov ve vysílání ČRo lze totiž očekávat, že zde bude probíhat nejen jednoduchý, nýbrž i organizovaný management, a to z následujících důvodů: (1) ČRo je organizace, pro níž jsou jazykové projevy ústředním produktem a jež má dostatečné prostředky k jejich kultivaci i k řešení případných opakujících se jazykových problémů, (2) výslovnost

⁵ Lanstyák (2014, s. 328) označuje tyto typy managementu jako *offline* v kontrastu k *online* managementům, které probíhají ve stejné interakci, v níž vyvstal nějaký jazykový problém.

cizích slov, včetně jejího noremního sjednocování, je záležitostí systémovou, (3) výslovnost konkrétních cizích slov by ve vysílání ČRo měla být pokud možno noremně sjednocena, aby byla v souladu s kodexem o kultivovaném vyjadřování hlasatelů a moderátorů ČRo (viz pozn. 2).

3. Data

Jako nejvýhodnější metoda k získání odpovědí na otázky uvedené v úvodu byla zvolena polostrukturovaná interview (srov. např. Luo – Wildemuth, 2009) s profesionálními mluvčími pracujícími v ČRo. Tento typ komunikace nemá podobu striktního dotazníkového interview, nebo dokonce výsledku, přibližuje se naopak běžným spontánním rozhovorům. Základní struktura interview sice byla předem dána schématem připravených otázek (srov. přílohu), rozmluvy však v rámci této struktury volně variovaly. Naším cílem bylo totiž zjistit pokud možno autentické názory respondentů a získat co největší přehled o jejich reálných zkušenostech a běžné praxi. Předmětem dotazů tak nebyla předem vybraná konkrétní slova či jména, naše otázky byly otevřené (srov. Müllerová, 1982), respondenty jsme nechali mluvit, i pokud začali vyprávět nějaký příběh nebo historku a příliš se při tom neodkláněli od tématu. Respondenti své odpovědi různě rozšiřovali a vrstvlili (nejen vyprávěním příběhů, ale i uváděním příkladů, asociativním řetězením vzpomínek aj.). Ani my v rolích tazatelů jsme se striktně nedrželi předem připravených otázek a jejich pořadí, nýbrž jsme reagovali na aktuální repliky respondentů, kladli i dotazy týkající se např. osobní zkušenosti respondentů s prací v ČRo, jejich osobní kariéry, vzdělání, jejich názorů na určité skutečnosti aj.

Celkem jsme pořídili 13 interview. Každý z rozhovorů trval přibližně jednu hodinu. Dotazovali jsme se profesionálních mluvčích pracujících v různých stanicích ČRo (jednalo se zejména o rozhlasové stanice Vltava a Radiožurnál, ale např. i Radio Wave) a na různých pozicích.⁶ Každé interview vedli minimálně dva z nás (ve čtyřech případech jsme se interview zúčastnili všichni tři) a vždy jsme zpovídali jen jednu osobu. Interview až na jednu výjimku probíhala v budově Českého rozhlasu, většinou v kancelářích respondentů, popř. v prázdné hlasatelně, ve dvou případech v místním bufetu a v jednom případě respondent za námi přišel do budovy Ústavu pro jazyk český v Letenské ulici v Praze.

Všechny rozhovory byly nahrány na diktafon značky Sony ICD-UX523F nebo Zoom H4n a následně byly analyzovány. Zvukové záznamy jsme opakovaně pečlivě poslouchali (každý z autorů se ujal čtyř, respektive pěti nahrávek, a to těch, u jejichž vzniku byl osobně přítomen), poznamenávali jsme si jednotlivá cizí slova, jejichž výslovnost respondenti tematizovali, rovněž jsme zapisovali uváděné způsoby řešení problémů s výslovností cizích slov a veškeré další informace od respondentů, které

⁶ Svým respondentům jsme slíbili úplnou anonymitu, neuvádíme proto konkrétní počty respondentů ve vztahu k jejich pracovním pozicím a domovským stanicím; pracovníci ČRo nadto mohou mezi stanicemi přecházet a měnit svá pracovní zařazení. O všech rozhlasových pracovnících i pracovnících píšeme v generickém maskulinu.

byly pro daný výzkum relevantní. Poté jsme všechny výpisky sloučili a utřídili do tabulek tak, aby s nimi dále bylo možno rychle a systematicky pracovat.

V následujícím oddíle 4 nejprve uvádíme, jakých výslovnostních problémů si naši respondenti (případně rozhlasoví posluchači) povšimli, dále pak v oddíle 5, jak je řešili.

4. Výslovnostní problémy v Českém rozhlase

4.1. *Obecné poznámky*

V tomto oddíle uvedeme výslovnostní jevy, kterých si naši respondenti povšimli a hodnotili je jako problematické. Možné výslovnostní problémy, jež jsou spouštěčem jazykového managementu před vlastním vysíláním, jsou profesionálními mluvčími v ČRo nejčastěji identifikovány na základě (1) neobeznámenosti mluvčího se zdrojovým jazykem, (2) neobeznámenosti mluvčího s daným jménem či cizím slovem (a jeho původem), (3) neobvyklé hláskové skladby daných slov či jmen, (4) neustálené, rozkolísané výslovnosti. V případě, že mluvčí předem nerozpozná možný problém a realizované výslovnostní podoby si někdo následně všimne, může to být dáno (pomineme-li aktuální indispozici při vyslovování) chybnou výslovností, různými požadavky posluchačů na výslovnost daného slova apod. Někteří posluchači mohou např. vyžadovat náležité vokalické délky u latinských výrazů či zvukovou podobu slova podle jeho výslovnosti v původním jazyce, který posluchači mohou na rozdíl od hlasatele ovládat.

Pokud byli naši respondenti vyzváni k tomu, aby uváděli příklady výslovnostně zajímavých nebo problematických slov, téměř bez výjimky vyjmenovávali antroponyma, tedy jména různých politiků, sportovců, hudebních skladatelů apod.⁷ Prokazovali přitom jisté povědomí o základních ortoepických pravidlech pro výslovnost přejatých slov a cizích vlastních jmen v češtině, jež bývají nejčastěji vyslovována podle principu fonologické aproximace (viz výše), nikoli však výhradně. Dotazovaní mluvčí většinou vědí, že se při vyslovování těchto výrazů využívá repertoár českých hlásek a že se přízvuk pravidelně objevuje na první slabice. K segmentální rovině uvedme některé jejich výroky: „nepokouším se o francouzské r“; „nosovky nezduřazňujeme“; „dáváme tam české hlásky“; „dánskou výslovnost jsme počeštili“; k suprasegmentální rovině pak: „nedodržuji přízvuk, jaký je v ruštině“; „nepokouším se o čínské tóny“.

Za jazyk výslovnostně neproblematický respondenti často považovali angličtinu. Vysvětlení zdánlivé výslovnostní neproblematičnosti angličtiny (ačkoliv se její grafická podoba od zvukové značně liší) můžeme spatřovat mj. v tom, že v poslední době (zejm. po r. 1989) se čeští mluvčí s angličtinou, psanou i mluvenou, setkávají často, a to v nejrůznějších komunikačních oblastech. Angličtina je jakožto globální jazyk

⁷ Výrazně se vymykalo interview s redaktorem stanice Radio Wave, která je zaměřena na mladé posluchače. Ten uváděl téměř výhradně příklady názvů hudebních skupin, přičemž výslovnost některých z nich se z grafické podoby dá jen stěží odvodit. Např. jméno skupiny !!! se vyslovuje zhruba [čkačkačka]. Jméno této hudební skupiny totiž bylo údajně inspirováno titulky k filmu Bohové musejí být šílení, v nichž byly tzv. mlaskavky zaznamenány pomocí vykřičníku (tj. tak, jak by je zachytila mezinárodní fonetická abeceda IPA).

(srov. Crystal, 2003) hojně užívána na území EU jako lingua franca a je v současnosti nejčastěji vyučovaným cizím jazykem v Česku (základní informace k situaci cizích jazyků v Česku viz Nekvapil – Sloboda – Wagner, 2009). Především pak naši respondenti podle svých slov angličtinu ovládají či jsou s ní přinejmenším obeznámeni. Za jazyky výslovnostně problematické označili dotazovaní mluvčí např. dánštinu, islandštinu, vlámštinu, arabštinu, čínštinu, obecně pak jazyky severské či africké.⁸

4.2. Kolísání výslovnosti

Respondenti uváděli mnoho vlastních jmen, u nichž si povšimli rozkolísané výslovnosti, lze se tedy setkat s dvojnásobkem i vícero podobou téhož jména. Kolísání výslovnosti může mít různé příčiny, na jejichž základě lze stanovit následující nejčastější typy:⁹ (1) kolísání vzniklé v důsledku konkurence výslovnosti z pohledu českých ortoepických pravidel náležitě a výslovnosti uzuální, která je sice obvykle srozumitelná, ale přísně vzato chybná, (2) kolísání ovlivněné angličtinou, (3) kolísání ovlivněné jinými jazyky než angličtinou, (4) kolísání způsobené nízkým povědomím mluvčích o výslovnosti latiny a (5) kolísání výslovnosti některých slovenských jmen.

4.2.1. Kolísání vzniklé v důsledku konkurence výslovnosti náležitě¹⁰ a výslovnosti uzuální

Respondenti uváděli příklady cizích jmen, u nichž lze uvažovat o dvou různých výslovnostních variantách s tím, že jedna výslovnostní podoba lépe odpovídá výslovnosti v původním jazyce (s nutnou mírou počestění, viz výše), a je tedy výslovnostní podobou náležitou, zatímco druhá výslovnostní podoba je v zásadě chybná (existuje ovšem mnoho příkladů slov, kdy se výslovnost neodpovídající principu fonologické aproximace plně adaptovala do češtiny, a následně dokonce ovlivnila pravopisnou podobu, např. *foťbal*, srov. však pravopis i výslovnost slov *softball* či *baseball*). V zásadě „chybná“, ale již uzuální výslovnost často vychází z pravopisné podoby cizího jména, případně z mylné analogie s třetím jazykem, či dokonce s jazykem zdrojovým. Protože je již používána delší dobu, může být recipientům srozumitelnější než výslovnostní podoba náležitá.

Příkladem takového cizího vlastního jména je podle jednoho z našich respondentů jméno současného amerického spisovatele *Chucka Palahniuka*. Ke kolísání výslovnosti dochází v případě jeho příjmení. Jak náš respondent poznamenal, původní americké výslovnosti se blíží výslovnost [polanik] či [po:lanik], ale v českém prostředí lze běžně

⁸ Jako příklad výslovnostně problematického slova z méně obvyklého jazyka lze uvést jméno islandské sopky *Eyjafjallajökull*. Hned dva naši respondenti tento zeměpisný název v interview uvedli a nutno říci, že zcela bez zaváhání či přehánění vyslovili, jeden ovšem [ʔejafjatljokut], druhý [ʔejafjatljekut]. Množství dalších příkladů výslovnostně problematických cizích jmen zmiňuje Jílková (2014).

⁹ Jsme si vědomi toho, že se jednotlivé kategorie mohou částečně překrývat.

¹⁰ Označení „náležitá výslovnost“ je zde užíváno pro ty výslovnostní podoby, které jsou v souladu se zásadami uplatňovanými v ortoepické kodifikační příručce *Výslovnost spisovné češtiny* (1978).

slyšet výslovnost [palaňuk]. Pokud by onen respondent ve svém pořadu o tomto spisovateli mluvil, přikláněl by se spíše k výslovnosti [polanik], ovšem s vědomím, že českým posluchačům by to mohlo být nesrozumitelné, tudíž by nejprve obě zmíněné výslovnostní varianty tematizoval a pak teprve začal užívat variantu [polanik]. Podle téhož informátora by se dále např. příjmení anglického spisovatele *J. R. R. Tolkiena* v nominativu mělo náležitě, tj. na základě výslovnosti v angličtině, vyslovovat [tolki:n], ale v češtině je běžná varianta [tolkijen].

Dalším obdobným příkladem z jiného interview je jméno českého knižního vydavatelství *Dauphin*, jehož z francouzštiny vzešla počestělá výslovnost je podle našeho respondenta [do:fa:n], ovšem lze se prý setkat i s výslovností [daufin], která více vychází z pravopisné podoby a opět může být zřejmě některým českým recipientům, zvláště těm francouzštiny neznalých, srozumitelnější.

Jméno někdejšího předsedy Evropské komise, *José Manuel Durão Barroso*, lze rovněž přiřadit do této skupiny. Ke kolísání dochází opět v případě jeho příjmení, čehož si je jeden z respondentů vědom a komentuje to takto: „[...] víme, že ne úplně podle portugalské výslovnosti vyslovujeme Baróza. Je to [baro:zu], ale začali jsme vyslovovat [baro:zo] a nebudeme to měnit v polovině funkčního období, nepřeúčujeme lidi na něco jiného“.

K výslovnosti nerespektující zvukovou podobu v původním jazyce se mluvčí mohou přiklánět také tehdy, když náležitá výslovnostní varianta vyznívá komicky. Jeden z respondentů k tomu uváděl příklad křestního jména současného norského spisovatele a hudebníka *Jo Nesbeho* (nom. *Jo Nesbø*). Rodné jméno by se na základě původní norské výslovnosti podle něj zřejmě mělo vyslovit s dlouhou samohláskou, tedy [ju:], což by ale v češtině možná působilo směšně, proto respondent dává přednost výslovnosti [ju].

Podle jiného respondenta je nenáležitá, ovšem uzuální a srozumitelná výslovnostní varianta příjmení francouzského herce *Louise de Funèse* v nominativu [fɛne:], avšak vzhledem k tomu, že se podle něj jedná o jméno španělského původu, není důvod koncové *s* nevyslovit: „[fɛne:] je špatně, protože je to Španěl, ale necháváme [fɛne:]“.

Jeden z dotazovaných uváděl zajímavý příklad, a to výslovnost jména literární postavy *Don Quijote*. Respondent se domnívá, že náležitá výslovnost by měla být [kɪxote]. Jedná se o jméno španělské, tedy není důvod koncové *e* nevyslovit. Ovšem ví, že v úzu je zcela převažující výslovnostní varianta [kɪxot], ta je však podle něj vhodná jen tehdy, užíváme-li jméno literární postavy v přeneseném smyslu: je to takový / chová se jako [doŋkɪxot], zatímco mluví-li se přímo o literární postavě, pak je na místě výslovnost [kɪxote].

Nenáležitá, ale již zavedená je podle dalšího z respondentů rovněž výslovnost italské firmy *Chicco* jako [čɪko]. Tato výslovnost totiž nevychází z původní výslovnosti, ale z chybné analogie s jinými jazyky, respektive z neznalosti výslovnostních pravidel v původním jazyce. Dotyčný respondent ovládající kromě jiných jazyků i itaštinu by tudíž upřednostňoval výslovnost [kɪko].

Konečně další respondent se pozastavil nad výslovností novozélandského města *Christchurch*. Byl si jist, že náležitá podoba je v tomto případě [kraɪstčɛ:rč], ovšem v ČRo se rozšířila výslovnost [kristčɛ:rč].

4.2.2. Kolísání ovlivněné angličtinou

Respondenti opakovaně uváděli, že někdy je vlivem angličtiny nenáležitě vysloveno nějaké jméno, původně třeba německé. Podle jednoho respondenta se to může týkat např. rodného jména německého hudebního skladatele *Paula Hindemitha*. Zaznamenal totiž, že toto německé, podle něj výslovnostně zcela neproblematické jméno *Paul* [pau̯l] bývá vyslovováno jako [po:l]. Podobně mohou být vyslovována německá jména *David* a *Peter* jako [dejvɪt] a [pi:tɪ], tedy opět se zde výrazně uplatní vliv výslovnosti anglické.

Podle jednoho respondenta je vliv angličtiny zřejmý i ve výslovnosti názvu opery *Jessica*, kterou B. Martinů zkomponoval ve Francii na francouzské libreto; adaptovaná česká výslovnost by tedy měla vycházet z podoby francouzské a znít [žesika]. Vlivem angličtiny se však lze setkat i s výslovností [džesika].

K tomuto bodu jsme ještě zaznamenali názor, že využívání zahraničních médií jako zdrojů poučení o výslovnosti může být značně ošidné: „sledujeme třeba BBC, ale ti si výslovnost pobritští“.

4.2.3. Kolísání ovlivněné jinými jazyky

Kromě angličtiny mohou výslovnost cizích vlastních jmen ovlivňovat pochopitelně i jazyky jiné. Např. u postavy *Dulcinea* z literárního díla psaného španělsky je podle slov našeho respondenta namísto výslovnostní varianta vycházející právě z výslovnosti ve španělštině, tj. [dulsinea], lze ale zaslechnout i výslovnost [dulčinea], která je ovlivněna italštinou.

Jiný respondent uváděl příklad, kdy se ve výslovnosti příjmení amerického dirigenta a hudebního skladatele *Leonarda Bernsteina* může projevit vliv němčiny. Příjmení *Bernstein* se podle něj náležitě vyslovuje [bernstajn], ovšem lze se setkat i s výslovnostními variantami [bernstajn] a [bernštajn].

Jiným takovým příkladem je podle téhož respondenta jméno vlámského hudebního skladatele *Francise Poulenca*. Příjmení *Poulenc* by se podle jeho slov na základě původní vlámské výslovnosti mělo náležitě vyslovovat [puleŋk], lze ale slyšet i variantu [pulaŋk]. Výslovnost druhé slabiky je prý v tomto případě zřejmě ovlivněna francouzštinou, neboť výslovnost první slabiky je ve shodě s pravidelnou výslovností právě ve francouzštině, tj. *ou* se vysloví jako [u].

A ještě uvedme jméno papeže, *Jorge Mario Bergoglio*, u něhož, jak zmiňovali někteří naši respondenti, docházelo zvláště v prvních hodinách po zvolení ke kolísání ve výslovnosti příjmení [bergolijo], [bergogljo], tedy konkurovala si výslovnostní varianta vycházející z italštiny a varianta vycházející ze španělštiny. Rozhodnout se pro jednu z podob nebylo pro pracovníky médií v tomto případě jednoduché. Pro italskou variantu hovořilo prostředí Vatikánu, resp. Itálie, odkud zprávy o zvolení nového papeže přicházely, a také skutečnost, že papež má italské předky. Španělská výslovnost se zase nabízí s ohledem na papežovu vlast – Argentinu. Problémy s kolísáním výslovnosti příjmení, resp. obecně s výslovností jména nového papeže prý ustaly, když papež přijal jméno *František*, a civilní jméno se tak přestalo užívat.

U příjmení ruského pianisty žijícího dlouhodobě v Německu, *Svjatoslava Richtera*, by se zdálo, že v úvahu připadá jednak výslovnostní varianta vycházející z výslovnosti ruské, tedy [rixter], jednak výslovnostní varianta vycházející z výslovnosti německé, tj. [rixʦɪ]. V tomto případě je však podle slov dvou respondentů náležitá zřejmě ještě třetí výslovnostní varianta, a to [rixter], neboť právě takto si prý přál být oslovován sám nositel tohoto jména.

Jiný respondent uvedl své pochybení při výslovnosti příjmení lucemburského politika *Jeana-Clauda Junckera*. Zjevně pod vlivem francouzštiny vyslovil [ʒaŋkɛʁ], posléze byl kolegou upozorněn na náležitou podobu [juŋkɛʁ].

4.2.4. Kolísání způsobené nízkým povědomím mluvčích o výslovnosti latiny

Respondenti se také opakovaně vyjadřovali k problémům vokalické délky latinských výrazů. Ukazuje se, že někteří z nich jsou někdy v nakládání s vokalickou délkou bezradní, vokály v latinských výrazech (ne)prodlužují více méně náhodně. Délka podle nich např. nebývá dodržována v názvu knižního vydavatelství *Libri*; latinský výraz *libri* by měl být náležitě vysloven [libri:], nikoli [libri]. Obdobně někteří mluvčí mohou být na pochybách, jak vyslovit jméno pražského divadla *Lyra Pragensis*. Jak uvedl jeden z našich respondentů, ve vysílání ČRo se objevují výslovnostní varianty [pragenzis], [pra:genzis], [pragenzi:s] (podoba [prage:nzis] odpovídající latině zmíněna nebyla).

4.2.5. Kolísání výslovnosti některých slovenských jmen

Ke kolísání podle našich respondentů dochází i ve výslovnosti některých slovenských vlastních jmen. Jedná se o jména, která obsahují souhláskovou skupinu *di, ti, ni*. V případech některých slovenských příjmení se podle jednoho z respondentů někdy čeští profesionální mluvčí uchylují k výslovnosti nepalatalizované, tedy např. příjmení *M. R. Štefánika* vyslovují jako [štefa:nik] namísto [štefa:ňik] a příjmení *J. Tisa* [tiso] namísto [tiso] (podrobněji se této problematice věnuje V. Štěpánová, 2013).

4.2.6. Další opakovaně zmiňované problémy, nikoli primárně výslovnostní

Pro zajímavost ještě zmiňme jazykové problémy, které byly spontánně uváděny takřka všemi respondenty, ačkoli se námi zkoumané problematiky týkaly mnohdy jen nepřímou. Byly to: (1) otázka přechylování ženských příjmení,¹¹ např. *Albrightová* vs. *Albright*, (2) otázka skloňování cizích vlastních jmen, např. *Nesbeho* vs. *Nesba*,¹² (3) otázka způsobu přepisu ruských vlastních jmen do latinky, např. *Rostropovič* vs. *Rostropovich*, a konečně (4) otázka vhodnosti užívání exonym, tj. českých názvů cizích zeměpisných jmen, např. *Liège* vs. *Lutych*.

¹¹ Tématem přechylování příjmení z hlediska TJM se zabývá J. Kopecký (2014).

¹² Při skloňování vlastních jmen je sice v češtině výslovnost pro zařazení k jednotlivým deklinačním typům většinou zásadním kritériem, avšak respondenti tematizovali především jiné problémy, např. zda je nutné určitá, neobvykle zakončená jména vůbec skloňovat, jak postupovat v případech, kdy lze jméno skloňovat dvojím různým způsobem, atp.

5. Způsoby řešení výslovnostních problémů v ČRo

5.1. Obecné poznámky

V tomto oddíle se budeme zabývat dalšími fázemi jazykového managementu. Na základě rozhovorů s profesionálními rozhlasovými mluvčími lze vysledovat více různých způsobů, jak je v ČRo zjišťována výslovnost cizích slov, tj. jak naši respondenti podle svých slov vybírají akční plán, případně jak jej realizují. Jakou z cest dotyčný využívá, záleží nejen na jeho individuálním přístupu, ale rovněž na typu pořadu, v němž hovoří. Pokud jde o tzv. autorské pořady a různá ohlášení, jejichž texty si mluvčí zpracovává sám, zjišťuje si informace o výslovnosti již v době přípravy. Má tak obvykle více času než např. „zprávaři“, kteří si texty sami nepíší a mají často k dispozici jen velmi krátkou dobu na to, aby se s obsahem zpráv před vysíláním seznámili; autoři připravovaných textů by měli výslovnost potenciálně problematických slov uvádět, ne vždy se však tak děje. V časové tísní je pak nejsnazším způsobem, jak získat výslovnostní podobu, dotázat se přítomných kolegů ve studiu, nikoli např. nahlédnout do příruček, vyhledávat na internetu, někam telefonovat atp.

Ačkoli se mluvčí podle svých slov snaží vždy náležitou výslovnostní podobu zjistit předem, stává se, že to nestihnou, případně si problematického slova včas nevšimnou. V takových případech – zvláště pokud dotyčný nezná jazyk, z něhož slovo pochází, a danému slovu se nelze zcela vyhnout – se mluvčí obvykle snaží přeformulovat větu tak, aby byl problematický výraz v nominativu, a pokusí se zvukovou podobu z grafiky odhadnout. Toto tipování označil jeden hlasatel za „dobrodružná řešení“, přičemž tyto odhady „buď vyjdou, nebo ne“. Podobně chování v těchto situacích, kdy není čas ani na krátké rozmýšlení, popisoval jiný hlasatel zpráv jako „čarování“, jehož výsledkem je, „že to přečtete, jak to zrovna vyjde“.

Následující přehled jednotlivých metod, které se uplatňují v ČRo při zjišťování výslovnosti jednotlivých slov, je výsledkem excerptce ze všech nahraných rozhovorů s profesionálními mluvčími. Většina z nich uváděla více různých způsobů, které používají, a to v závislosti na konkrétní situaci – na původu problematického slova, zvyklostech v redakci, časových možnostech atp. Kategorie nejsou vzhledem k nízkému počtu respondentů řazeny podle četnosti užívání; navíc u každého z dotazovaných je možné, že občas využívá i další způsoby, pouze je v interview neuvedl. Přestože výslovnost cizích slov ve vysílání v ČRo není zjišťována systematicky a jednotně, je v případech, kdy hlasatelé při řešení využívají nějaké institucionální zdroje, možno v intencích TJM mluvit o managementu do jisté míry (částečně) organizovaném. Kategorie jsme proto rozdělili do dvou skupin (viz 5.2 a 5.3) podle toho, zda jsou při řešení nějak použity institucionální zdroje, či nikoli.

5.2. Nesystematické individuální zjišťování výslovnosti cizích slov

5.2.1. Pomoc od kolegů z ČRo

Hlasatelé, kteří si pořady nepřipravují sami, by měli mít práci usnadněnu tím, že autor textu u každého potenciálně problematického slova uvede jeho výslovnost do

závorky; konkrétní výslovnostní podobu tedy mají mluvčí již předepsánu. Jak zjišťují zvukovou podobu ti rozhlasoví pracovníci, kteří pouze píšou texty, ale nejsou sami mluvčími, nebylo předmětem našeho výzkumu, je však pravděpodobné, že nepůjde o zcela odlišné metody, než jaké jsou nám známy. Nejedním respondentem si postěžoval, že občas sice nalezne v textu triviální výslovnostní informaci o neproblematickém, všeobecně známém slově (např. *New York*), nikoli však např. o jménech neznámých osob z ciziny. Jeden z respondentů, který pracuje jako redaktor, nám nejprve sdělil, že do připravovaných textů poznamenávají „výslovnost všeho“, načež upřesnil, že se neuvádí to, co „je známé“. Mnohdy zřejmě tedy problém nastane jen kvůli mylnému odhadu autora textu, co je všeobecně známá výslovnost, tedy nikoli proto, že by autor textu opomenul transkripci připojit nebo nebyl ochoten informaci o výslovnosti zjišťovat.

Pokud se mluvčí obrací na své kolegy, děje se tak nejčastěji přímo, tzn. užívají metodu, kterou lze slovy jednoho respondenta popsat: „kdo je zrovna v místnosti po ruce“. Pokud se jim dostane z jejich pohledu uspokojivé odpovědi,¹³ řídí se jí a nikde jinde danou výslovnost již neověřují. V opačném případě je zvykem telefonovat do zahraniční redakce, s níž mají respondenti dobré zkušenosti a kde pracuje větší počet rodilých mluvčích nejrůznějších jazyků s dobrou znalostí češtiny.

Zahraněčí redakce využívá také v případě nejasností možnost zeptat se telefonicky nebo e-mailem redaktora působícího v oblasti, odkud slovo pochází, pokud takového spolupracovníka má a je včas k dostižení.¹⁴ Také byla uváděna možnost kontaktovat kolegu z jakékoli jiné redakce, o němž se všeobecně ví, že daný méně známý jazyk např. studoval (jeden z našich respondentů sám poskytuje často rady ohledně finštiny).

5.2.2. Internet

Zkušenosti s používáním internetu jako zdroje při zjišťování výslovnostních podob se velmi různí. Opět záleží především na typu vysílání, kterému se dotčený respondent věnuje (nikoli např. na jeho věku),¹⁵ a na konkrétní situaci, v níž se zrovna nachází. Např. v pořadech stanice Radio Wave se nečástečně objevují názvy zahraničních skupin, z jejichž grafické podoby nelze vydedukovat podobu zvukovou (srov. pozn. 7). V těchto případech je vyhledávání na internetu často jedinou možností, jak se dopátrat uspokojivého výsledku; výslovnost názvu lze obvykle dohledat na webových stránkách kapely, v rozhovorech s jejími členy, někdy bývá tematizována v diskusích atp.

¹³ V jednom případě popisoval hlasatel situaci, kdy redaktor doporučoval jinou výslovnostní podobu, než o jaké měl mluvčí svou představu. Tuto situaci řešili společnou diskusí, následně hlasatel přijal variantu redaktora (svého nadřízeného).

¹⁴ Např. jednotnou výslovnostní podobu příjmení *Breivik* prý pro ČRo určil spolupracovník z Norska, avšak až po třech dnech, kdy se toto jméno užívalo. Kdo a kdy přesně doporučil určitou výslovnost, je u většiny slov však obvykle nemožné zjistit, výjimku tvoří jeden hlasatel ze stanice Vltava, který si tyto údaje poznamenává do notýsku (viz 5.3.4) a který uvedl, že např. o výslovnosti příjmení *Štefánik* ho informoval jistý kolega, novinář slovenské národnosti.

¹⁵ Ačkoli náš nejstarší respondent je podle svých slov zvyklý na příručky, když má zejména doma dostatek času, snaží se získávat výslovnostní informace i z internetu.

Všichni respondenti, kteří o internetu jakožto zdroji hovořili, zdůrazňovali, že je nutné jej využívat obezřetně, protože první nalezená informace nemusí být vždy správná. Jeden dotazovaný uvedl, že hledá vždy nejméně tři na sobě nezávislé prameny, aby si výslovnostní podobu co možná nejvíce ověřil – nemohli jsme však zjistit, zda tak skutečně činí.

Respondenti obvykle odpovídali na doplňující otázku, jaké webové stránky při vyhledávání výslovnostních podob využívají, poměrně nekonkrétně, z čehož lze soudit, že nemají své stálé osvědčené zdroje, na něž se obracejí v první řadě. Jmenován byl např. překladač od Googlu, stránky BBC (srov. výše uvedený výrok jednoho z respondentů, že BBC si „výslovnost pobritští“) a různé další zpravodajské servery z oblastí, z nichž problematické slovo pochází (např. za spolehlivý zdroj ohledně jazyků Blízkého východu je považována Al Džazíra). Jen jeden z respondentů zmínil internetový výslovnostní slovník Forvo, kde je k dispozici velké množství vlastních jmen a slov z různých jazyků, jež jsou namluveny rodilými mluvčími.¹⁶

Pro laiky překvapující, avšak zcela logická může být technická překážka, která v určitých chvílích brání všem mluvčím využít zvukové informace nacházející se na internetových stránkách. Ve studiích, odkud se vysílá, totiž nelze přehrávat žádné zvukové soubory, aby nedošlo omylem k jejich odvysílání. Jakékoli zvukové databáze tak mohou mluvčím pomáhat pouze tehdy, když v nich vyhledávají v předstihu při přípravě pořadu. Ve chvíli, kdy již není čas odejít z hlasatelny k jinému počítači, tedy nelze s tímto zdrojem počítat.

5.2.3. Zjišťování u zainteresovaných mluvčích

Pokud se nějaký výslovnostní problém vyskytne při natáčení reportáže v terénu, je možné zeptat se na zvukovou podobu např. cizího příjmení přímo konkrétního nositele, případně těch, kteří s ním přicházejí do styku. Možnost zjistit si informace touto cestou uváděli zejména pracovníci stanice Vltava, kteří si jména hudebních interpretů často ověřují u někoho z orchestru, jméno dramatika v divadle, které hru inscenuje, atp.; zaznamenali jsme i případ, kdy si moderátor zjistil výslovnost příjmení islandského dramatika v českém nakladatelství, které vydalo jeho knihu, když si však informaci ověřoval u překladatelky, dostalo se mu jiného doporučení. Další uváženou možností pak byl např. telefonát na ambasádu země, z jejíhož jazyka problematické slovo pochází. Zejména pro pracovníky stanice Radio Wave je kromě informací zjištěných na internetu (srov. 5.2.2) osobní komunikace mnohdy jediným možným způsobem, jak zjistit náležitou výslovnost jmen a pseudonymů některých hudebních interpretů, uskupení atp.

Zaznamenali jsme i případ, kdy si podle sdělení jednoho respondenta vyžádali pracovníci ČRo informaci o výslovnostní podobě příjmení (v nepřímých pádech) tehdejšího prezidenta Klause od prezidentské kanceláře. Podle našeho informátora však zjištěná výslovnostní podoba rozhodně není všemi vždy respektována, dodržování doporučení tohoto typu není nikým vyžadováno a konkrétně s tímto příjmením podle jeho slov nakládá každý „jak mu zobák narost“.

¹⁶ Viz <<http://www.forvo.com/>>, cit. 2. 4. 2015.

5.2.4. *Vlastní znalosti a zkušenosti*

Především mluvčí s dlouholetou praxí na stanici Vltava dávali najevo, že jsou profesionálové a že výslovnostní podoby většinou nemusejí ověřovat, protože si jimi jsou jisti. Např. cizí vlastní jména interpretů, skladatelů, děl atp. již znají, v případech nově se vyskytнувších pak buď ovládají výslovnostní pravidla výchozího jazyka, nebo se řídí analogií podle jiných slov. Dohledávání výslovností nastává u těchto mluvčích pak málokdy, podle jejich odhadu cca jednou za měsíc.

Respondenti (nejen ze stanice Vltava) si byli obvykle vědomi, že existuje velké množství tzv. zažitých výslovností, tj. podob, které se užívají již desítky let, přičemž z pohledu českých ortoepických pravidel se nejedná o výslovnost náležitou, typickým příkladem je kupř. výše zmíněné příjmení *Tolkien*. V hlasatelské praxi ČRo se pak upřednostňuje zažitá výslovnostní podoba, „aby posluchač nebyl zbytečně tahán za ucho a maten“, jak se vyjádřil hlasatel stanice Vltava.

Jak jsme se již zmínili v úvodu této části, spolehnout se na vlastní úsudek a zkušenost bývá zapotřebí zejména tehdy, pokud není dostatek času zjistit výslovnostní podobu problematického slova. Jak přesně v těchto situacích mluvčí postupují, lze zjišťovat jen velmi obtížně a nepřímou, není překvapivé, že ani na přímou žádost nejsou obvykle s to popsat, jakým způsobem ke konečné podobě dojdou. Získali jsme jen zcela neurčitá vyjádření typu, že výslovnost stanoví podle toho, „jak jazyk zní“.

Nejen nedostatek času však může být příčinou, že se někteří mluvčí uchýlí k tipování výslovnosti na základě grafiky (tj. pravopisné podoby, viz druhý z adaptačních principů, Duběda et al., 2014), aniž by se pokusili dobrat se náležité podoby jinými způsoby. Např. jeden zkušený hlasatel stanice Vltava vyjádřil názor, že u neznámých lidí, u nichž je pravděpodobné, že už se o nich dále mluvit nebude a že stejně nikdo z posluchačů neví, jak se správně čtou, není nutné vynakládat energii na vyhledávání informací o výslovnosti jejich jména. Podle svých slov pak postupuje tak, že si vytvoří určitou představu o tom, jak by se dané jméno mohlo vyslovit, a dále se tím nezabývá, poněvadž „stejně nikdo nebude vědět, jak se ten člověk jmenuje“. Podobně další respondent uvedl, že v noci, když není možnost např. zavolat do oddělení vzdělávání, náležitou výslovnost „tolik neřeší, protože to stejně neslyší tolik lidí jako přes den“.

5.2.5. *Jiná česká média*

Zejména ti mluvčí, kteří mají blízko ke zpravodajství a publicistice, uváděli jako jeden z možných zdrojů pro získávání informací o výslovnostních podobách problematických slov vysílání České televize (ČT). Tento postup někteří dávali do souvislosti se snahou o sjednocení výslovnosti v obou veřejnoprávních médiích a označovali jej např. jako „nepsanou družbu“, jiní na ni nahlíželi spíše jako na krádež informací. Všichni, kteří o takovémto propojení mezi ČT a ČRo hovořili, si byli vědomi, že není výjimkou, že se v řešení konkrétního výslovnostního problému obě média rozcházejí, tj. v ČRo dospějí k jinému výsledku, na kterém se pak snaží sjednotit, než v ČT, avšak dávali by přednost jednotnému úzu v obou médiích.

Zjišťovat či ověřovat si výslovnost ve vysílání ČT většinou mluvčí považovali za v(y)hodný způsob zvláště v případě, kdy panuje nejistota ohledně náležité podoby, kterou se nedaří zjistit jinak, zatímco televize danou zprávu již stihla dříve odvysílat. Respondenti, kteří o tomto tématu hovořili podrobněji, pak došli obvykle k závěru, že tentýž postup zřejmě bude v určitých situacích uplatňován i v ČT a že se tedy obě naše veřejnoprávní média využívají jako zdroje náležité výslovnosti pravděpodobně někdy i navzájem. Jeden z moderátorů si vybavil situaci, kdy se od kolegy z ČT dozvěděl, že televizní mluvčí si nebyli jisti náležitou výslovností názvu filipínského ostrova *Jolo*. Když však zjistili, že na Radiožurnálu zaznívá jednotně podoba [jolo], přizpůsobili se. Později byl dotyčný rozhlasový moderátor upozorněn, že jméno pochází ze španělštiny a mělo by se číst [xolo].

Zajímavý byl názor jiného moderátora, který se k odposlouchávání výslovnosti z jiných médií stavěl velice negativně, nechtěl uvěřit informaci, že jsme tento postup zaznamenali v rozhovoru s kolegou z téže stanice, a odsuzoval mluvčí, kteří takto pracují. Přebírání informací z jakýchkoli soukromých českých médií všichni dotazovaní vyloučili.

5.2.6. Zvukový archiv ČRo

Na internetových stránkách ČRo je i pro veřejnost volně přístupný zvukový archiv velkého množství pořadů vysílaných od roku 2003.¹⁷ Zajímalo nás, zda tento zdroj mluvčí využívají, jakkoli možnosti vyhledávání zde jsou zatím velmi omezené.¹⁸ Nikdo z dotazovaných tak nečiní, ačkoli jsou si často vědomi, že problematické slovo se již muselo v minulosti ve vysílání objevit. Jeden respondent zastával dokonce názor, že archiv může poskytovat zastaralé informace, protože výslovnostní úzus se mohl mezi tím změnit. Takovéto výslovnostní problémy se tedy řeší znovu, a to některými z výše uvedených způsobů. Pouze mluvčí, kteří ohlašují předtočené relace, využívají možnosti poslechnout si daný pořad, většinou již z jeho začátku zjistí, jak slovo, o jehož výslovnosti mají pochybnost, čtou jiní mluvčí. Tento postup je pak výhodný i z hlediska kýženého vzájemného sjednocení.

5.2.7. Vyhýbací strategie

Někteří z dotazovaných uváděli i různé způsoby, jak se vyhnout výslovnostním problémům. Pokud si texty píší sami, pochopitelně se snaží neužívat slov, u nichž si nejsou jisti, jak je číst. Jakmile obdrží text od jiného autora a je-li to možné, přeformulují si jej tak, aby se do výslovnostních nesnází nedostali. Jestliže neznají např. výslovnost rodného jména, užijí jen příjmení; pokud si nejsou jisti zvukovou podobou jména nějakého čínského města, užijí raději obecnějšího pojmenování, např. *město*

¹⁷ Viz <<http://hledani.rozhlas.cz/iradio/>>, cit. 27. 9. 2013.

¹⁸ V době, kdy náš výzkum v ČRo probíhal, nebylo ještě možné využívat aplikaci, která je zaměřena na zpřístupnění zvukového archivu Českého rozhlasu pro sofistikované vyhledávání pomocí automatického rozpoznávání řeči a která vznikla díky projektu NAKI č. DF11P01OVV013 na Technické univerzitě v Liberci, viz <<http://naki.ite.tul.cz/>>, cit. 29. 3. 2015.

v severozápadní Číně. Dalším možným postupem je tematizace výslovnostního problému. Ta nastává především tehdy, když se např. důležitému přijetí nelze z podstaty věci vyhnout. Pak se okomentuje jeho grafická podoba, uvede se více možných variant výslovnosti atp.

5.3. Organizovanější zjišťování výslovnosti cizích slov s využitím institucionálních zdrojů

5.3.1. Interní databáze

V rámci ČRo funguje intranet, jehož součástí je interní online databáze, kterou spravuje centrum zpravodajství.¹⁹ Ta slouží především zpravodajským pracovníkům; redakce na zpravodajství a publicistiku primárně nezaměřené ji téměř nevyužívají, ačkoli do ní mají rovněž přístup – např. vysílání stanice Vltava je natolik odlišné od ostatních, že její pracovníci v databázi obvykle žádné relevantní informace nenacházejí. Do databáze se zapisují mj. výslovnostní podoby, které zjistí pracovníci centra zpravodajství nebo oddělení vzdělávání ČRo. Děje se tak především u cizích slov, u nichž je pravděpodobné, že se budou vyskytovat častěji; výrazy spojené s událostmi, u nichž se nepředpokládá další vývoj, se obvykle nezaznamenávají. Nově zjištěné výslovnostní informace, někdy i s připojenou zvukovou nahrávkou, se rovněž ihned rozesílají vnitřní e-mailovou korespondencí, což by mělo zajistit, aby byli všichni mluvčí upozorněni na potenciálně problematické slovo, jehož výslovnost by se takto měla v rámci ČRo ustálit.

Na stanici Vltava je využíván zcela odlišný systém. Tzv. „věční potížísti“, jak výstižně nazval jeden z hlasatelů výslovnostně problematická slova, zejména vlastní jména hudebních interpretů, jsou připisováni ručně na papíry visící na nástěnce v hlasatelně. Jednou za čas je tento seznam přepsán na počítači a opět vyvěšen. V době naší návštěvy čítal seznam 36 položek. Vedle tohoto seznamu mají na Vltavě ještě k dispozici starší lístkovou kartotéku (viz 5.3.4).

5.3.2. Spolupráce s odborníky

Mnozí z dotazovaných mluvčích uváděli, že zejména výslovnost vlastních jmen často konzultují s odborníky. Těmi jsou buď přímo jazykovědci – zaměstnanci oddělení vzdělávání ČRo, jazyková poradna Ústavu pro jazyk český AV ČR atp., nebo externí spolupracovníci z konkrétních oborů, do nichž problematické jméno spadá.

5.3.2.1. Oddělení vzdělávání ČRo

Oddělení vzdělávání (tj. servisní pracoviště ČRo) zmínil každý z respondentů. Postoje k němu jsou velmi různorodé, s čímž souvisí i frekvence využívání této mož-

¹⁹ Do této databáze jsme nezískali přístup, proto nemůžeme okomentovat např. způsob užívané transkripce nebo počet zachycených výslovnostních podob.

nosti. Toto interní oddělení mohou mluvčí využívat mimo jiné k jazykovým konzultacím, avšak pro většinu z nich se nejedná o první způsob, který při řešení problému zvolí. Mnohdy z důvodu, že vysílají v době, kdy v oddělení vzdělávání není nikdo přítomen, např. o víkendech nebo večer, přičemž je nutno dobrat se řešení velmi rychle. Vysloveně negativní zkušenosti („ne vždy poradí dobře“), případně nedůvěra („nejsem si jist, že by mi poradili“) jsou v menšině, naopak převažují pozitivní postoje. Pokud se respondenti na toto pracoviště obrátili ohledně výslovnosti, učinili tak nejčastěji telefonicky a rady se jim dostalo většinou na počkání; v kontaktu s oddělením vzdělávání bývají ale spíše kvůli jiným jazykovým dotazům (deklinace, stylizace), případně při školeních, která jsou tímto oddělením pořádána. Oceňována byla zkušenost, že pracovníci oddělení vzdělávání jsou otevřeni diskusi a nenárokují si právo veta. Toto oddělení zmínili i respondenti, kteří ho sami aktivně nevyužívají, avšak zřejmě považovali za vhodné tuto možnost prezentovat. Jeden z hlasatelů Vltavy nekomunikuje s oddělením vzdělávání např. proto, že je podle svých slov profesionál a má dost zkušeností na to, aby si poradil sám.

5.3.2.2. Ústav pro jazyk český AV ČR

Možnost konzultace s jazykovou poradnou Ústavu pro jazyk český AV ČR (ÚJČ) zmínil pouze jeden respondent; i on spíše než výslovnostní dotazy pokládá častěji otázky jiného typu (týkající se např. skloňování). Na jazykovou poradnu se však ohledně výslovnosti občas obrací zaměstnanci oddělení vzdělávání a redaktoři připravující pořady pro jiné mluvčí. Respondenti tak mohou nevědomky získávat jazykové informace od ÚJČ takto zprostředkovaně. Jak jsme se sami přesvědčili, za tím, že se profesionální mluvčí na ÚJČ se svými dotazy většinou neobrací, nestojí zřejmě negativní postoj k němu, ale neinformovanost o této možnosti. Někteří z respondentů projevovali zájem navázat s pracovníky ÚJČ kontakt, aby s nimi mohli řešit své jazykové problémy. Jeden z nich nám opravdu zanedlouho po natočení interview telefonicky položil dotaz, na který potřeboval ve večerních hodinách rychlou odpověď.

5.3.2.3. Odborníci z jiných oblastí

Někteří z dotazovaných mají širokou síť kontaktů, jichž při práci využívají. Jedná se obvykle o odborníky z nejrůznějších oborů, např. i z ústavů Akademie věd České republiky, s nimiž mohou výslovnost cizích slov a vlastních jmen z dané oblasti konzultovat. Tento způsob je vlastní jen menšině respondentů, kteří na něj pak ovšem spoléhají velmi často.

5.3.3. *Tištěné příručky*

Zásadní rozdíl mezi jednotlivými stanicemi ČRo, jenž vyplývá do jisté míry z jejich zaměření a jehož si respondenti byli většinou vědomi, se projevil v přístupu k užívání tištěných příruček – slovníků, fonetických publikací, encyklopedií atp. Informace o výslovnosti z nich primárně získávají všichni respondenti ze stanice Vltava, jinde je mluvčí nevyužívají vůbec nebo jen velmi omezeně a zprostředkovaně a vyhledávání

v nich přenechávají redaktorům,²⁰ oddělení vzdělávání atd. Není ojedinělé, že dotazovaní žádné tištěné zdroje, z nichž by výslovnostní podoby mohli čerpat, neznají, někteří pak poukazovali na jejich nedostupnost; setkali jsme se dokonce s názorem, že příručky v redakci nevyužívají, protože pracují s mluveným slovem.

Pokud mluvčí některé publikace znají, pak byl naprosto nejčastěji a na prvním místě zmiňován Klíč k výslovnosti cizích vlastních jmen v češtině Vlastimila Strahla²¹ (1999). S touto příručkou, která vznikla přímo po potřeby rozhlasové praxe, rovněž nejvíce pracují na stanici Vltava, často ji mají doslova neustále po ruce. Respondenti ji označovali jako výborný pramen, který je ve většině případů naprosto dostačující a obsahuje důvěryhodná doporučení. Uvítali by pouze její nové vydání, jež by případně mohlo obsahovat poučení o dalších, dosud chybějících, zejména exotických jazycích. Kromě Strahlova Klíče je ve vltavské hlasatelně k dispozici např. Česká výslovnostní norma (Hůrková, 1995), dále publikace Čteme je správně? Slovníček výslovnosti cizích jmen (Honzáková – Romportl, 1981), Italské hudební názvosloví (Válek, 1991) či Akademický slovník cizích slov (1997). Mnohdy se nejedná o nejnovější vydání, která by obsahovala aktuálnější a rozsáhlejší informace.

Naprostou výjimkou je pak náš nejstarší respondent, který v rozhovoru bez rozmyšlení jmenoval velké množství dalších příruček, které při práci využívá, mezi nimi např. cizojazyčné lexikony, překladové slovníky, encyklopedie, doma má k dispozici tři různé slovníky cizích slov atd.

5.3.4. *Lístková kartotéka a vlastní zápisky*

Dalším zdrojem informací o výslovnosti, který mají k dispozici však opět pouze mluvčí ze stanice Vltava, je lístková kartotéka v hlasatelně, v níž jsou podle abecedy seřazeny kartičky obsahující výslovnostně problematická slova, nejčastěji vlastní jména. Tento jednoduchý a zároveň praktický systém uchování dat byl využíván především v minulosti, s rozšířením počítačů byly snahy pokračovat v něm v elektronické podobě, tyto pokusy ale obvykle neměly dlouhého trvání. V dnešní době se tedy kartotéka již nedoplňuje, což vede k jejímu zastarávání. Záleží pak na konkrétním mluvčím, jak často ji využívá. S rostoucí praxí obvykle její důležitost klesá, protože často se opakující výslovnostně problematická slova hlasatel „dostane do krve“, jak se vyjádřil jeden z nich. Výjimkou jsou situace, kdy jsou vysílány starší nahrávky; v těchto případech je pravděpodobné, že kartotéka rychle poskytne potřebné údaje.

Všem respondentům jsme položili otázku, zda si pro sebe poznamenávají jakékoli informace o výslovnosti. Téměř nikdo z nich tak nečiní a evidentně nezřídka nastává situace, kdy již poněkolkrát zjišťují výslovnostní údaje o stejném slově, které se po

²⁰ V souvislosti s tím, že si mluvčí nechávají vyhledávat výslovnostní podoby svými spolupracovníky, jeden respondent uvedl, že se tak děje kvůli časové tísní. Pokud by měl možnost, raději by užíval příručky sám, aby si při řešení výslovnostních problémů snáze a lépe zapamatoval obecnější pravidla.

²¹ Vlastimil Strahl (1919–2006) pracoval jako rozhlasový hlasatel od roku 1945. Později působil i jako lektor hlasové výchovy, zpracovával rovněž metodické pomůcky a příručky týkající se výslovnosti. Více viz v textu I. Königové (2009).

určité době znovu stalo aktuálním, avšak předchozí zjištění si již nikdo nepamatuje. Jedinou výjimkou v tomto ohledu je opět náš nejstarší respondent, který si systematicky již několik desítek let vede zápisník, v němž má abecedně seřazeny údaje o výslovnostně problematických slovech. Sám tento zdroj nazývá svojí „tajnou pokladnicí“, zapisuje si pouze ověřené informace a neustále do něj průběžně doplňuje nová zjištění.

Organizovaný jazykový management by přitom mohl vést mimo jiné k vytvoření průběžně aktualizované databáze, jež by byla každému zaměstnanci ČRo dostupná a v níž by doporučená výslovnost byla opřena o poznání (1) výslovnosti cizích slov v původním jazyce a (2) uzuální výslovnosti těchto slov v češtině.

6. Závěr

Výslovnost cizích slov je jeden z nejdynamičtějších a nejméně ustálených jazykových jevů. Při analýze dat získaných díky rozhovorům s profesionálními mluvčími ČRo považujeme využití přístupu TJM za výhodné zejména proto, že se zaměřuje především na proces identifikace samotných jazykových problémů a na postup při jejich následném řešení, které v případě zvukové realizace cizích slov není vždy přímočaré, jednoduché a jednoznačné. Hlavním cílem našeho výzkumu tedy nebylo zachycovat a jakkoli hodnotit jednotlivé výslovnostní podoby, které respondenti ve vysílání užívají, ale zjistit, jakou pozornost mluvčí, které lze považovat za tzv. řečové vzory, výslovnosti cizích slov věnují, jakých jevů si všímají, co považují za problematické a jak případné problémy řeší.

Vzhledem k tomu, že pracovníci ČRo se zabývají otázkami výslovnosti nejčastěji již při přípravě vysílání, byl v této analýze uplatněn zejména koncept tzv. předinterakčního managementu, který byl zúžen na management předvysílací. Na začátku procesu předvysílacího jazykového managementu si pracovníci ČRo všímají těch cizích slov, u nichž nevědí, jak je vyslovit, protože (1) jim není známa výslovnost v cizím jazyce, (2) neznají zavedenou výslovnost v češtině, (3) možností výslovnosti je více, ale žádná není ustálená.

V ČRo není přesně určen jednotný postup, jak by měli mluvčí výslovnostní problémy řešit. Na základě poznatků získaných výzkumem lze říci, že v rámci jednotlivých stanic obvykle existuje určitý nepsaný úzus, jak se informace o výslovnosti zjišťují. Jde často o „zaběhnuté“ modely, které respondenti převzali od svých předchůdců. Výslovnostní podoby většiny slov, která se vyskytují opakovaně, pak odrážejí určité zvyklosti, jež se na jednotlivých stanicích ujaly. Při detailnějším rozboru se však ukazuje, že individuální postoje a přístupy k této problematice se i uvnitř stanic a redakcí mohou značně odlišovat. Ačkoli např. všichni respondenti ze stanice Vltava používají výslovnostní příručku V. Strahla (1999), ne pro každého z nich je vždy prvotním pramenem, ke kterému se obracejí – před hledáním v publikaci někdy dávají přednost konzultaci s oddělením vzdělávání atp.

Celkově jsme zjistili více než deset různých postupů, jak respondenti zjišťují informace o výslovnosti cizích slov. Ačkoli v ČRo existuje interní jazykové servisní pracoviště (oddělení vzdělávání), které se zdá být předurčeno k organizaci jazykového mana-

gementu, obracejí se na něj jen někteří naši respondenti, a to pouze příležitostně, pokud mají dostatek času na přípravu svého textu. Z výpovědí našich respondentů přitom vyplývá, že by stáli o jednotné a snadno dostupné řešení, které by jim umožnilo zejména zrychlení procesu předvysílacího jazykového managementu. Toho je ovšem možno dosáhnout právě jen jazykovým managementem organizovaným, který by pracovníkům nejen usnadnil jejich práci, ale nepochybně by i vydatně napomohl k ustálení výslovnostní normy cizích slov. Z ohlasů, které dostávají zaměstnanci ČRo a o nichž se naši respondenti opakovaně zmiňovali, je přitom zřejmé, že rozkolísanost výslovnostní normy nesou posluchači poměrně nelibě.²² Právě rozkolísanost (nejen výslovnostní) normy a vnímání tohoto jevu uživateli jazyka lze považovat za nosné téma pro další využití TJM a budoucí výzkumy v této oblasti.

²² Doklady, že výslovnost cizích slov je jev, jehož si uživatelé jazyka všimají a citlivě na něj reagují, lze nalézt např. i v internetových článcích a diskusích. Ocitujme zde alespoň text M. Dokulila publikovaný pod názvem „Jaxí si to vlastně éé jako pamatuju“! v Britských listech v roce 2008 (viz <<http://blisty.cz/art/38405.html>>, cit. 2. 4 2015), v němž autor mj. kritizuje postup, kdy se profesionální mluvčí při vyslovování cizích jmen příliš spoléhají na vlastní intuici (srov. 5.2.4):

„Nejen v rozhlasu a v televizi se to hemží výrazy z cizích jazyků, zvláště vlastních jmen je ‚pohustu‘. Pokud jde o křestní jména, která zdomácněla také u nás, je kupodivu, že zvláště po roce 1989 se je snažíme vyslovovat především anglicky, i když jméno patří třeba Francouzovi. Psané ‚Charles‘ pak zazní jako ‚čárls‘ (i když anglicky by to mělo být slyšet spíše jako ‚čá-lz‘); přitom ač Francouz píše toto jméno stejně, vyslovuje je zcela jinak (‚šárl‘). Což vesměs hlasatelům a ‚spíkrům‘, komentátorům i dalším mluvčím nejdnou uniká. 17. 1. 2008 se objevilo – ne poprvé! – ve zprávách na ČT1 jméno ‚Robert Gates‘. Bylo opakovaně z různých úst to křestní jméno čteno ‚roubrt‘!

Samozřejmě někdo s tím takto kdysi suverénně začal; a takto to také zdomácnělo v kdekterém mediálním pořadu. Asi se někdy někdo dověděl, že anglické ‚o‘ se často vyslovuje jako ‚ou‘; a tak to hned takto aplikoval. A rychle našel následovníky. Dokonce se tato podoba dostala do některých z angličtiny do češtiny přemluvených filmů. Člověk si už málem netroufá připomenout, že správná výslovnost anglicky vyslovovaného ‚Roberta‘ je ‚ro b-t‘!

Reportéři, hlasatelé a další veřejně foneticky se uplatňující lidé by neměli věřit své ‚intuici‘. Zvláště tehdy ne, je-li již zazobaně zdomácnělá. Může být nenáležitá zrovna tak, jako u nás ochočená výslovnost anglického zdobnělého ‚Tony‘, které za to desetiletí Tonyho Blaira jako britského premiéra jako ‚touny‘ vyslovil v rozhlasu či televizi jen málokdo. A v tomto případě by se zrovna to ‚ou‘ – nenáležité u ‚Roberta‘ – hodilo! A neujalo se. Možná v 90 % zvítězil v relacích vyslovovaný ‚tony‘. Troufňte si být korektní, když většina zavedla jinou výslovnost! Jako by zvyk nebyl ‚druhou přirozeností‘; i v nešvaru.

A to zatím nemluvíme o tom, že třeba již shora zmíněné ‚ch‘ má odlišnou výslovnost ve francouzštině na rozdíl od angličtiny; přičemž totéž ‚ch‘ se např. nevyslovuje v Argentině nebo v Mexiku po německu, ale španělsky (a pak ‚č‘)... A psané jakoby ‚ch‘ v italštině má zcela odlišnou výslovnost, protože ‚h‘ za psaným ‚c‘ má funkci fonetické ‚odrážky‘ (před ‚e‘ nebo ‚i‘). – Bylo by toho nepočítaně. Dokonce jak pro jazyky velkých národů Evropy, tak pro nejdenní jazyk sice poněkud menší, ale dost ‚sousední‘ (jakým je třeba maďarština). A zdá se, že přinejmenším už skoro dvě desetiletí tento nezanedbatelný ‚detail‘ s improvizovaním výslovnosti v našich nejmasověji účinných médiích nikoho nebolí.

Je tato ne právě dbalá praxe takto usazená v našich foneticky se prezentujících médiích navždy?! Máme to na ‚jeden furt‘? Fakt? (Nemají posluchači právo na pečlivější sebekontrolu těch, kteří jsou za to, když otevřou pro naslouchající veřejnost ústa, placeni?)“

Příloha: Okruhy otázek, které byly kladeny respondentům při polostrukturovaných interview v ČR

- 1) Uvažujete jakožto profesionální mluvčí někdy o výslovnosti některých slov a zjišťujete si ji? Vzpomínáte si např. na nějaké výslovnostně zajímavé jevy, které jste při své práci zaznamenal?
- 2) Pokud dotazovaný uvede konkrétní příklad: Kdy a kde jste si tohoto jevu povšiml?
- 3) Proč jste si tohoto jevu povšiml?
- 4) Jak jste daný výslovnostní problém vyřešil? Potřeboval jste ho vůbec řešit? Měl jste čas ho řešit?
- 5) Jakým způsobem se obvykle doberete řešení výslovnostního problému?
- 6) Pokud jste někde našel řešení, respektoval jste je?
- 7) Pokud bylo řešení překvapivé, přemýšlel jste o něm dále, hledal jste jiné řešení?
- 8) Jak a kam (zda vůbec) jste si řešení poznamenal, pamatujete si ho dosud? Vedete si případně nějaký „záznamník“, kam byste si podobné jevy zapisoval?
- 9) Pokud jste neměl čas problém řešit, jak jste postupoval?
- 10) Jste jakožto profesionální mluvčí informován ze strany zaměstnavatele, jak podobné situace řešit?
- 11) Domníváte se, že by bylo dobré, aby všichni vaši kolegové dané slovo vyslovovali stejně?
- 12) Dělá se v rozhlase něco pro to, aby byla výslovnost jednotná? Pokud ano, co to je, jak se to podle vás daří?
- 13) Probíráte s kolegy někdy otázku české výslovnosti?
- 14) Zaznamenal jste nějaké podněty např. od posluchačů, které by se týkaly výslovnosti?

LITERATURA

Akademický slovník cizích slov Praha: Academia, 1997.

CRYSTAL, D. (2003): *English as a Global Language*. Cambridge: Cambridge University Press.

DUBĚDA, T. – HAVLÍK, M. – JÍLKOVÁ, L. – ŠTĚPÁNOVÁ, V. (2014): Loanwords and foreign proper names in Czech: a phonologist's view. In: J. Emonds – M. Janebová (eds.), *Language Use and Linguistic Structure: Proceedings of the Olomouc Linguistic Colloquium 2013*. Olomouc: Univerzita Palackého, s. 313–321.

HOMOLÁČ, J. (2013): Nad knihou o jazykovém managementu v kontakto­vých situacích. *Slovo a slovesnost*, 74, s. 55–66.

HONZÁKOVÁ, M. – ROMPORTL, M. (1981): *Čtete je správně? Slovníček výslovnosti cizích jmen*. Praha: Albatros.

HŮRKOVÁ, J. (1995): *Česká výslovnostní norma*. Praha: Scientia.

JERNUDD, B. H. – NEUSTUPNÝ, J. V. (1987): Language planning: for whom? In: L. Laforge (ed.), *Actes du Colloque international sur l'aménagement linguistique / Proceedings of the International Colloquium on Language Planning*. Québec: Les Presses de L'Université Laval, s. 69–84.

JÍLKOVÁ, L. (2014): Výslovnostně problematická či zajímavá cizí jména (z pohledu pracovníků Českého rozhlasu). In: M. Hrdlička (ed.), *Přednášky z 57. běhu Letní školy slovanských studií*. Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, s. 40–49.

KIMURA, G. C. (2014): Language management as a cyclical process: A case study on prohibiting Sorbian in the workplace. *Slovo a slovesnost*, 75, s. 255–270.

KÖNIGOVÁ, I. (2009): Vlastimil Strahl. *Svět rozhlasu*, 21, s. 59–60.

KOPECKÝ, J. (2014): Přechylování jmen v češtině jako případ jazykového managementu. *Slovo a slovesnost*, 75, s. 271–293.

LANSTYÁK, I. (2014): On the process of language problem management. *Slovo a slovesnost*, 75, s. 325–351.

LUO, L. – WILDEMUTH, B. M. (2009): Semistructured interviews. In: B. M. Wildemuth (ed.), *Applications of Social Research Methods to Questions in Information and Library Science*. Westport – London: Libraries Unlimited, s. 232–241.

- MÜLLEROVÁ, O. (1982): Otázka a odpověď v dialogu. *Slovo a slovesnost*, 43, s. 200–212.
- NEKVAPIL, J. (2012a): From language planning to language management: J. V. Neustupný's heritage. *Media Komunikeshon Kenkyu / Media and Communication Studies*, 63, s. 5–21.
- NEKVAPIL, J. (2012b): Some thoughts on 'noting' in Language Management Theory and beyond. *Journal of Asian Pacific Communication*, 22 (2), s. 160–173.
- NEKVAPIL, J. – SHERMAN, T. (2009): Pre-interaction management in multinational companies in Central Europe. *Current Issues in Language Planning*, 10, s. 181–198.
- NEKVAPIL, J. – SHERMAN, T. (2014): Jazykový management a teorie jazykového managementu: úvodní poznámky. *Slovo a slovesnost*, 75, s. 245–254.
- NEKVAPIL, J. – SLOBODA, M. – WAGNER, P. (2009): *Mnohojazyčnost v České republice: Základní informace / Multilingualism in the Czech Republic: Basic Information*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny.
- NEUSTUPNÝ, J. V. (2002): Sociolingvistika a jazykový management. *Sociologický časopis / Czech Sociological Review*, 38, s. 429–442.
- PALKOVÁ, Z. (1994): *Fonetika a fonologie češtiny*. Praha: Karolinum.
- STRAHL, V. (1999): *Klíč k výslovnosti cizích vlastních jmen v češtině: Podle původních jazykových pramenů a prací českých lingvistů*. Praha: Karolinum.
- ŠTĚPÁNOVÁ, V. (2013): Výslovnost cizích slov, vlastních jmen, zkratek a některé další fonetické dotazy v jazykové poradně. *Naše řeč*, 95, s. 117–140.
- VÁLEK, J. (1991): *Italské hudební názvosloví*. Praha: Panton.
- Výslovnost spisovné češtiny: Výslovnost slov přejatých. Výslovnostní slovník*. Praha: Academia, 1978.
- ZEMAN, J. (1998): Výslovnost cizích osobních jmen v češtině. In: J. Kučera – J. Zeman, *Výslovnost a skloňování cizích osobních jmen v češtině*. Hradec Králové: Gaudeamus, s. 5–9.

Ústav pro jazyk český AV ČR, v. v. i.

Letenská 4, 118 51 Praha 1

<havlik@ujc.cas.cz>

<jilkova@ujc.cas.cz>

<stepanova@ujc.cas.cz>